

Zbigniew Zaporowski*

Lublin

Komunistyczna Partia Robotnicza Polski wobec państwa polskiego (grudzień 1918 – czerwiec 1919)

Abstract

The Communist Workers' Party of Poland (*Komunistyczna Partia Robotnicza Polski*) was formed on December 16, 1918 and operated legally during the first half a year of its activity. The resurgent Polish state guaranteed its citizens an extensive range of democratic freedoms, which were also enjoyed by the communists. The main area of their activity was the Councils of Workers Delegates (CWD, *Rady Delegatów Robotniczych*), which they wanted to transform into alternatives for administrative and governmental institutions. The communists wished to establish a soviet republic. For this reason, they carried out activities in the CWD and at rallies. They also organized strikes and became involved in anti-government activities. State authorities reacted vigorously by declaring a state of emergency in the area of the former Kingdom of Poland on April 1, 1919 and by making numerous arrests of communist activists for anti-state activities. However, the split of the CWD in June/July 1919 was a decisive factor that made the communists go into hiding. Nevertheless, an outright act of outlawing them was never passed. The Communist Workers' Party of Poland and communists in general continued, although no longer on such a scale, to use existing democratic institutions for their own purposes.

Key words: Second Polish Republic, labor movement, the Communist Workers' Party of Poland

Słowa kluczowe: Druga Rzeczpospolita, ruch robotniczy, Komunistyczna Partia Robotnicza Polski

Wyodrębnienie przedziału czasowego zawartego w tytule jest spowodowane istotną przesłanką w historii partii polskich komunistów, mianowicie jej jawną działalnością. Komunistyczna Partia Robotnicza Polski powstała 16 grudnia 1918 r. i była partią legalną. Centralne władze mieściły się w gmachu cyrku przy ul. Ordynackiej w Warszawie, partia występowała pod własnym szyldem, posiadała legalną prasę ze „Sztandarem Socjalizmu” na czele, później „Przełomem”, a jej członkowie (towarzysze) w sposób jawny i otwarty uczestniczyli

* Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Instytut Historii; e-mail: z.zaporowski@hotmail.com; ORCID iD: 0000-001-5078-6812

w życiu publicznym kraju. 16 grudnia 1918 r. Tymczasowy Naczelnik Państwa Józef Piłsudski przyjął nawet delegację komunistycznego wiecu¹. Legalność partii wynikała z ówczesnych przepisów postanawiających, iż wcześniej (tzn. znaczy w okresie okupacji niemieckiej i austriackiej Królestwa Polskiego) istniejące organizacje polityczne nie musiały ubiegać się o pozwolenie na działalność i funkcjonowały niejako „z rozpędu”. Tak właśnie było w przypadku Polskiej Partii Socjalistycznej-Lewicy i Socjaldemokracji Królestwa Polski i Litwy, które zjednoczyły się jako KPRP. Jednak prezentowany przez komunistów program i – co za tym idzie – działalność mająca wszelkie cechy antypaństwowe spowodowały, że władze odrodzonego państwa zareagowały i drogą rozporządzeń prawnych oraz represji administracyjnych (głównie policyjnych) spowodowały przejście partii do konspiracji. Ponieważ policyjne działania trwały, z różnym natężeniem, przez całe półrocze 1919 r., zatem trudno określić dzienną datę przejścia partii do pełnej konspiracji; nawet ustalenie miesiąca nastęrcza trudności. Przyjąłem datę 20 czerwca 1919 r., ponieważ właśnie wtedy nastąpił rozłam w Warszawskiej Radzie Delegatów Robotniczych. PPS utworzyła Niepodległościowo-Socjalistyczną RDR i wkrótce potem rady przestały istnieć, wobec czego komuniści zostali pozbawieni najważniejszej płaszczyzny legalnego działania. Władzom bezpieczeństwa łatwiej było zwalczać ich działalność; a partia przeszła do głębokiej konspiracji².

Legalność KPRP została dostrzeżona przez współczesnych polityków i publicystów³. Najbardziej spektakularnym tego przejawem był nagły wniosek ks. Kazimierza Lutosławskiego, zgłoszony w Sejmie Ustawodawczym 14 marca 1919 r. Zarówno w uzasadnieniu, jak w dyskusji merytorycznej nad wnioskiem ksiądz-poseł, przedstawiając działalność KPRP co prawda nie użył określenia, że to była działalność legalna, ale mówił o bezkarności komunistów, ilustrując swoje wywody cytowaniem broszur komunistycznych oraz przedstawiał ich działania w RDR i w innych instytucjach⁴. Zresztą sami komuniści też dostrzegali to zjawisko. Na Pierwszej Konferencji KPRP 3 maja 1920 r. w przyjętej uchwale znalazło się takie stwierdzenie: „(...) z areny półlegalnej działalności [trzeba] zejść w podziemia”⁵. W PRL-u również niektórzy historycy zajmujący się ruchem komunistycznym marginalnie dostrzegali legalne istnienie KPRP; problemem był tylko czas trwania tej działalności⁶. Pewne lekceważenie zagadnienia wynikało z ówczesnych warunków, w jakich funkcjonowała nauka historyczna. Mówienie bowiem o legalnej działalności rodziło pytanie: z jakiego powodu partia została zepchnięta do podziemia: nader trudno było napisać

¹ J. Piłsudski, 1937, s. 38.

² J. Ławnik, 1979, s. 78–79.

³ J. A. Reguła, 1934, pisał o tolerowaniu przez władze państwowe działalność komunistycznej, zob. *Historia Komunistycznej Partii Polski w świetle faktów i dokumentów*, s. 37; także J. Bach, 1932, s. 5–13.

⁴ Sprawozdanie stenograficzne z 14 posiedzenia Sejmu Ustawodawczego, 14 III 1919, ł. 764–768; z 17 pos., 21 III 1919 r., ł. 919–935; K. Sacewicz, 2015, s. 527–529.

⁵ *Konferencja Komunistycznej Partii Polski. Pierwsza*, s. 2.

⁶ J. Ławnik, 1979, s. 117; H. Cimek, L. Kieszczyński, 1984, s. 17.

otwartym tekstem, że przyczyną było podjęcie działalności przeciwko bezpieczeństwu kraju.

Na marginesie tych rozważań trzeba poczynić jeszcze jedną istotną uwagę. Otóż przez niemal cały czas istnienia II Rzeczypospolitej ideologia komunistyczna była wśród widocznej części inteligencji, a także polityków traktowana jako pewnego rodzaju równouprawniony światopogląd. Maciej Rataj zauważył tę tendencję, którą uważał za groźną, bowiem – jego zdaniem – nie o światopogląd chodziło, ale o bezpieczeństwo kraju⁷. W zaraniu niepodległości nawet ludzie, którzy z racji swojego wykształcenia i piastowania funkcji powinni orientować się, jakie zagrożenie dla państwowości polskiej stwarza komunizm, mieli trudności w zrozumieniu, czym jest działalność komunistyczna i czym różni się od socjalistycznej. Ilustratywnym tego przykładem był proces sądowy posła komunistycznego – Tomasza Dąbala, pierwszy duży proces polityczny 3–7 lipca 1922 r. Skład sędziowski nie bardzo orientował się w różnicach między socjalizmem a komunizmem. Dopiero jeden z 65 świadków oskarżenia, poseł Marian Malinowski („Wojtek”) precyzyjnie wyjaśnił, na czym one polegają⁸. Problem tkwił także w tym, że można było mieć przekonania komunistyczne albo zbliżone i nie należeć do KPP. Ludzi takich tolerowano, bo uważano (sądy, władze administracyjne), że powodu wyznawanego systemu wartości (światopoglądu) nie można stosować represji. Klasycznym przykładem był Władysław Broniewski, który do KPP nigdy nie należał, jednak jego twórczość była mocno związana z ruchem komunistycznym, a niektóre utwory stanowiły swoisty komentarz do działań KPP⁹. To powodowało, że nawet zawodowi działacze komunistyczni werbalnie odcinali się od partii; przyznanie się do członkostwa w KPP należało do najcięższych przewinień i było powodem ostracyzmu, a nawet usunięcia z zajmowanej funkcji. Ponadto w bardzo wielu przypadkach udowodnienie przed sądem przez prokuratora przynależności oskarżonego do członkostwa w KPP nie należało do rzeczy łatwych.

O stosunku KPP do państwa polskiego napisano już sporo tekstów. Szczególnie dotyczy to okresu odrodzenia państwowości i wojny polsko-bolszewickiej. Ostatnio ciekawe uwagi na ten temat poczyniła Krystyna Trembicka. Przedstawiła motywy, dla których komuniści nie powitali – jak większość społeczeństwa – niepodległości oraz jednoznacznie opowiedzieli się po stronie sowieckiej w wojnie polsko-bolszewickiej¹⁰. Historycy i publicyści okresu PRL-u, kiedy to, szczególnie w latach sześćdziesiątych, istniał silny nurt badań poświęconych ruchowi komunistycznemu w okresie międzywojennym, chociaż skrzępowani cenzurą i niemożnością przedstawienia pełnego obrazu problemu, jednak prawidłowo zdiagnozowali stosunek komunistów do

⁷ M. Rataj, 1965, s. 200.

⁸ Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Archiwum Duracza, Sprawa Tomasza Dąbala 21 IV 1922–25 I 1923, t. II, sygn. 105/105, k. 289–351.

⁹ Przykładowo można wymienić wiersz *Na śmierć rewolucjonisty*, który został poświęcony Naftalemu Botwinowi skazanemu przez sąd na karę śmierci za czyn terrorystyczny; *Cześć i dynamit*, *No pasaran* dotyczący wojny w Hiszpanii i inne, zob. W. Broniewski, 1967, *passim*.

¹⁰ K. Trembicka, 2014, s. 43–64.

niepodległości. Skupili się głównie na niedostrzeżeniu przez nich nastrojów społecznych, które wówczas były wyraźnie patriotyczne i nierewolucyjne (nie było sytuacji rewolucyjnej). Zaledwie w kilku regionach kraju, przede wszystkim w Zagłębiu Dąbrowskim i w Warszawie komuniści, wykorzystując ciężką sytuację materialną społeczeństwa, zdołali przejściowo uzyskać duże wpływy. W Zagłębiu dysponowali nawet własną siłą zbrojną, tzw. Czerwoną Gwardią. Zatem stanowisko przyjęte na I Zjeździe KPRP, a uwidocznione w *Platformie politycznej*: walka o Republikę Rad, po skorygowaniu w kwietniu 1919 r. – o Polską Republikę Rad – zdecydowanie szło pod prąd oczekiwań społecznych. Pisanie o błędzie komunistów negujących niepodległość było o tyle łatwe, że już po kilku latach oni sami na II Zjeździe (1923) zrewidowali swoje stanowisko wobec niepodległego państwa i uznali poprzednie za błędne.

Trzeba też zauważyć, że na – niewielkie w skali odradzającego się kraju, oddziaływanie programu komunistycznego wpłynęła także polityka rządów ludowych. Począwszy od deklaracji Tymczasowego Rządu Ludowego Republiki Polskiej Ignacego Daszyńskiego wszystkie przyjęły szeroki program reform społecznych. Do najważniejszych należały, opracowane przez rząd Jędrzeja Moraczewskiego i wprowadzone dekretem Tymczasowego Naczelnika Państwa: ośmiogodzinny dzień pracy, ubezpieczenia społeczne, moratorium mieszkaniowe dla osób bez pracy, ochrona lokatorów, ubezpieczenia na wypadek choroby, dekret „(...) w przedmiocie tymczasowych przepisów o pracowniczych związkach zawodowych” i inne¹¹. Istotne były także dekrety o Wyborach do Sejmu Ustawodawczego i Ordynacji wyborczej (28 listopada 1918 r.). Ordynacja miała charakter demokratyczny; Polska bowiem była jednym z pierwszych krajów, w którym kobiety uzyskały pełne prawa wyborcze. Zatem wypracowane przez rząd Moraczewskiego i wprowadzone dekretem Piłsudskiego ustawodawstwo socjalne oraz zapowiedź wyborów do Sejmu Ustawodawczego w znacznej mierze uspokoiło nastroje społeczne. Komuniści nie mogli więc wykorzystywać ciężkich warunków materialnych społeczeństwa do szerzenia swojej ideologii czy pozyskiwania zwolenników. Minister spraw wewnętrznych w latach 1919–1920 – Stanisław Wojciechowski, tak określił przyczyny wpływające na nastroje komunistyczne: „(...) niebezpieczeństwo bolszewizmu istnieje głównie z powodu tych nieszczęsnych faktów: braku pracy i drożyzny szalonej. To są ci główni agitatorzy, którymi się posługują w bezpardonowy sposób apostołowie komunizmu wychowani na wzorach wschodnich”¹². Podobną opinię wyraził minister przemysłu i handlu w rządzie Moraczewskiego Jerzy Iwanowski. Komunistyczna „(...) robota ta znajduje dla siebie grunt przygotowany przez polityczną niewolę i kultywowaną przez nią ciemnotę i jako pewnik stwierdzić trzeba, że nastroje bolszewickie wśród mas ludowych szerzą się w tempie zatrważającym”¹³.

Ilustratywnym przykładem stosunku KPRP do państwa było stanowisko wobec wyborów do Sejmu Ustawodawczego w 1919 r. Na I Zjeździe w ogóle

¹¹ Szerzej por. J. Gaul, 2019, s. 31–43.

¹² S. Wojciechowski, 2017, s. 29.

¹³ Cyt. za: J. Gaul, 2019, s. 36.

nie poruszono tego tematu, który przecież był w centrum uwagi społeczeństwa. Jednak zbliżający się termin wyborów wymusił jednak na władzach partyjnych zajęcie stanowiska. Komitet Centralny w pierwszej połowie stycznia 1919 r. podjął decyzję o ich bojkocie. „KPRP bojkotowała wybory przede wszystkim dlatego – napisał kilka lat później Maksymilian Horwitz-Walecki – że chciała w ten sposób przeciwstawić z całą jasnością idei demokracji [parlamentarnej] ideę dyktatury proletariackiej, hasłu Sejmu – hasło Rad. Dalej, dlatego, ponieważ spodziewała się, że rozwój wypadków rewolucyjnych na zachodzie, a w konsekwencji i u nas pozwoli nam zgnieść, rozpędzić Sejm. Wreszcie dlatego, że zastosowanie w danych warunkach o wiele trudniejszej taktyki rewolucyjnego wyzyskania wyborów i akcji wewnątrz Sejmu przerastało polityczne siły młodej, konsolidującej się partii”¹⁴. Bojkot wyborów był przejawem wrogości wobec państwa, ale także objawem doktrynalnej głupoty; postulaty i hasła komunistyczne w trakcie kampanii wyborczej z całą pewnością by trafiły do większego kręgu wyborców, nie mówiąc o tym, że posłowie komunistyczni mogli efektywnie wspierać działalność partii. „(...) gdybyśmy mieli w Sejmie minimalną chociaż grupę naszych rewolucyjnych posłów, naszych towarzyszy, głos nasz dochodziłby tam, gdzieśmy nie mogli dotrzeć, budziłby i wstrząsał tymi, do których nasza nielegalna organizacja nie miała dostępu” – smętnie po latach zauważył Walecki¹⁵.

Swój stosunek do parlamentaryzmu KPRP zmieniła dopiero w 1921 r. II Plenum KC, obradujące w lutym (data dzienna jest nieznana), zdecydowało o udziale komunistów w najbliższych wyborach parlamentarnych. Decyzja taka musiała zapaść, ponieważ uchwała II Kongresu Międzynarodówki Komunistycznej (*Komunistyczne partie i parlamentaryzm*) zobowiązywała komunistów do udziału w wyborach do parlamentów i innych instytucji przedstawicielskich¹⁶.

W pierwszym półroczu działalności KPRP najbardziej widoczną płaszczyzną stanowiły rady delegatów. Były kopią doświadczeń sowieckich oraz – w założeniach – alternatywą wobec władz państwowych i samorządowych. Zgodnie z *Platformą polityczną* I Zjazdu KPRP postanawiały, że zadaniem partii jest „(...) współdziałać jak najszerzej w tworzeniu Rad Delegatów Robotniczych miast i wsi jako organów władzy proletariackiej zmierzających do skupienia całej klasy robotniczej i objęcia w jej imieniu dyktatury; współdziałać w połączeniu się RDR (...) w jeden scentralizowany organizm zdolny do objęcia całej władzy (...), przygotować i organizować bezpośrednią walkę polityczną (...) walka ta będzie ostatecznie rozstrzygnięta przez orężne starcie między siłami rewolucji i kontrrewolucji”¹⁷.

¹⁴ H. Walecki, 1967, s. 14.

¹⁵ Ibidem, s. 32.

¹⁶ Szerzej, por. Z. Zaporowski, 1997, s. 10–16.

¹⁷ *Sprawozdanie ze Zjazdu Organizacyjnego Komunistycznej Partii Robotniczej Polski (Zjednoczonych SDKPiL i Lewicy PPS)*, Warszawa 1919, <https://libcom.org/library/platforma-polityczna-komunistycznej-partii-robotniczej-polski1918> [dostęp: 1.03.2018].

Jak więc widać – założenia i cel były jasne i przejrzyste. Rady stanowiły pierwszy krok do przejęcia władzy przez komunistów i utworzenia państwa tzw. dyktatury proletariatu. Problem w tym, że nie mieli oni dużych wpływów w tworzących się żywiołowo radach. W ich skład wchodził bowiem także przedstawiciele innych partii robotniczych, przede wszystkim socjaliści, członkowie żydowskich partii robotniczych oraz Narodowego Związku Robotniczego. To powodowało, że komunistom nie udało się przejąć rad i uniemożliwiło nadanie im antypaństwowego oblicza. Jako pierwsza powstała RDR w Lublinie, 5 listopada 1918 r. Do stycznia następnego roku trwał proces tworzenia struktur organizacyjnych w miastach i regionach. Ruch ogarnął także wieś i 2 marca 1919 r. (również w Lublinie) powstała Rada Delegatów Robotników Folwarcznych, Bezrolnych i Małorolnych Ziemi Lubelskiej. Komuniści próbowali też organizować niższe szczeble, tzn. rady fabryczne, kopalniane, domowe i inne, jednak udawało się to tylko w odosobnionych miejscowościach b. Królestwa. Usiłowali także, choć bez powodzenia, zwołać zjazd rad i powołać centralne kierownictwo.

22–23 stycznia 1919 r. w Warszawie odbyła się narada Większych Rad Delegatów. Głównym jej celem było zwołanie ogólnopolskiego Zjazdu RDR i konsolidacja ruchu. Kolejne narady odbyły się 5 marca, 14–15 kwietnia i 15 czerwca 1919 r. Z uwagi na negatywne stanowisko przedstawicieli PPS nie przyniosły rezultatów oczekiwanych przez komunistów, nie udało się zatem stworzyć alternatywy dla rządu i administracji państwowej. Ponadto odbyły się wybory do Sejmu Ustawodawczego (26 stycznia) z masowym udziałem społeczeństwa, które ustabilizowały sytuację polityczną w odradzającym się państwie. Wkrótce zebrała się też Konstytuanta (10 lutego) i uchwalono tzw. Małą Konstytucję (*O powierzeniu Józefowi Piłsudskiemu dalszego sprawowania urzędu Naczelnika Państwa*), określającą relacje między władzą ustawodawczą a wykonawczą¹⁸. Nastąpiła stabilizacja państwa, w tej atmosferze trudno było komunistom o sukces. Zatem skupili się na chwytliwych hasłach: dotyczących poprawy warunków bytowych, antywojennych, likwidacji bezrobocia. A nade wszystko występowali przeciwko tworzącym się organom władzy państwowej różnych szczebli, organizując wiece i pochody. Generalnie jednak nie dysponowali wpływami zarówno w społeczeństwie, jak i w radach, które pozwoliłyby na realizację ich programu. Tylko w Zagłębiu Dąbrowskim było inaczej. Tam Rada ukonstytuowała się 20 stycznia 1919 r. i komuniści mieli w niej bezwzględną większość – 229 członków na ogólną liczbę 390 delegatów. Na czele Komitetu Wykonawczego stanął późniejszy poseł komunistyczny, Henryk Bitner. Rada, jak wspomniano, posiadała Gwardię Czerwoną liczącą ok. 2 tysiące członków. Komuniści rozpoczęli własne rządy, co miało charakter niebezpieczny także i z tego powodu, że Zagłębie na przełomie 1918/1919 r. było jedynym dostawcą węgla znajdującym się na terenie podległym rządowi w Warszawie. Zanim Rada została zlikwidowana dochodziło do licznych strajków, zamieszek, a w kilku przypadkach nawet do śmierci demonstrantów¹⁹.

¹⁸ A. Ajnenkiel, 1989, s. 40–41.

¹⁹ Szerzej, zob. H. Cimek, L. Kieszczyński, 1984, s. 26–27; F. S. Składkowski, 1988, s. 17–21.

Komuniści dysponowali dużym, aczkolwiek nie większościowym poparciem w warszawskiej RDR. Stolica z oczywistych względów była w centrum uwagi KPRP. Tutaj jak w soczewce widać mechanizm tworzenia rady i próby zawładnięcia nią przez KPRP. 11 listopada 1918 r., z inicjatywy PPS-L i SDKPiL, powstała RDR miasta Warszawy. W skład Komitetu Wykonawczego weszło aż pięciu z jedenastu (wliczając Adolfa Warskiego²⁰) członków pierwszego składu Komitetu Centralnego KPRP: Józef Ciszewski, Stefan Królikowski, Adolf Warski, Henryk Walecki, Franciszek Grzelszczak. Ten ostatni został jego przewodniczącym. W skład Rady weszli także przedstawiciele PPS. Jednak nie na długo. Socjaliści, przerażeni stopniem radykalizacji Rady, zdecydowali się ją opuścić po dziesięciu dniach; 21 listopada utworzyli Radę Robotniczą miasta Warszawy z Rajmundem Jaworowskim na czele. Jednakże 5 stycznia 1919 r. nastąpiło połączenie obu tych instytucji w Warszawską RDR i taka sytuacja miała cechy trwałości. Jednak teraz wyraźną większość stanowili socjaliści.

Tab. 1. Warszawska RDR, 5 stycznia 1919 r.

Partia	Liczba delegatów
PPS (Polska Partia Socjalistyczna)	443
KPRP (Komunistyczna Partia Robotnicza Polski)	296
NZR (Narodowy Związek Robotniczy)	60
Ferajngite (Żydowska Socjalistyczna Partia Robotnicza)	42
Poalej Syjon (Żydowska Socjaldemokratyczna Partia Robotnicza)	32
Łącznie	873

Źródło: H. Cimek, L. Kieszczyński, 1984, s. 24–25.

W ciągu pierwszego półrocza kierownicze instancje KPRP odbyły kilka posiedzeń, na których podejmowano decyzje w sprawach strategicznych i taktycznych partii. A oto ich wykaz:

Tab. 2. Posiedzenia kierowniczych instancji KPRP, XII 1918–VI 1919

Instancja	Czas i miejsce	Status
I Zjazd	16 XII 1918, Warszawa	Legalny
Komitet Centralny	I 1919, Warszawa	Legalny
Rada Partyjna	II 1919, Warszawa	Konspiracyjny

Źródło: A. Kocharński, T. Rawski, Z. Szczygielski, 1978, s. 84, 88; H. Walecki, 1967, s. 14.

Jak więc widać, szczególną aktywność władze KPRP przejawiały w pierwszych trzech miesiącach istnienia partii, gdy podejmowano kluczowe decyzje odnośnie strategii i taktyki. Później była przerwa, następne posiedzenie (Rady Partyjnej) odbyło się dopiero we wrześniu 1919 r., a I Konferencja 3 maja 1920 r.

²⁰ Warski został członkiem KC KPRP w lutym 1919 r.

Powodem tak niesystematycznych posiedzeń kierowniczych gremiów partii było utworzenie Międzynarodówki Komunistycznej (na zjeździe w Moskwie, 2–6 marca 1919 r.), która określiła cele i strategię ruchu komunistycznego oraz wytyczyła taktykę dla bieżących działań. Okazało się, że program i działalność KPRP w dużej mierze nie odpowiada tym założeniom taktycznym. W pierwszym rządzie oznaczało to stosunek do parlamentaryzmu. Komuniści musieli się więc wycofać z decyzji o bojkocie wyborów parlamentarnych – co nastąpiło dopiero w pierwszej połowie lutego (data dzienna jest nieznana) 1921 r.²¹ Wracając jednak do działalności KPRP w pierwszym półroczu jej istnienia, to – oprócz aktywności w radach, partia postawiła na wystąpienia masowe (w dużej mierze uliczne) oraz strajki. Nie sposób przy tym nie zauważyć, że komuniści stosowali chwytliwe i nośne hasła ekonomiczne oraz bytowe, dlatego też zyskiwali niekiedy duże poparcie. Ilustratywnym przykładem może być sytuacja w dniu 1 maja 1919 r. w Warszawie. Na wiecu socjalistycznym na pl. Saskim zgromadziło się kilka tysięcy osób, a na komunistycznym na pl. Teatralnym kilkanaście tysięcy, co zauważył z niepokojem min. Wojciechowski. Jego zdaniem celem tych akcji był strajk generalny w kraju i przejęcie władzy²².

Strajki były o charakterze ekonomicznym i politycznym. Największe, w okresie listopad 1918 – luty 1919, miały przeważnie podłoże ekonomiczne. Strajkujący domagali się przede wszystkim poprawienia warunków bytowych. Do tego typu wystąpień należał strajk warszawskich robotników miejskich (28–29 listopada 1918) oraz w Zagłębiu Dąbrowskim (19 grudnia 1918). Jednak równolegle zaczęły się strajki i wystąpienia o charakterze politycznym. 29 grudnia 1918 r., z inicjatywy KPRP, w Warszawie odbyła się demonstracja w obronie misji Rosyjskiego Czerwonego Krzyża internowanej przez władze, duży zasięg miały również strajki przeciwko wewnętrznej i zagranicznej polityce rządu Paderewskiego w lutym 1919 r. (7 w Warszawie, 9–10 w Lublinie, 12 w Zagłębiu Dąbrowskim), 12–13 marca 1919 r. odbył się ogólnokrajowy strajk proklamowany przez warszawską RDR (bez udziału PPS) pod hasłami zniesienia stanu wyjątkowego i sądów doraźnych, przyznania wolności obywatelskich robotnikom, przerwania działań wojennych przeciwko bolszewikom, uwolnienia więźniów politycznych.

Inną kategorią wystąpień były demonstracje bezrobotnych, widoczne zwłaszcza w dużych miastach. Tę kwestię nieco uspokoił dekret Piłsudskiego o powołaniu Państwowych Urzędów Pośrednictwa Pracy, ale i tak sytuacja była trudna. Ponadto w niektórych regionach odradzającego się państwa występowały nastroje nie tylko komunistyczne, ale i anarchizujące. Do tego typu wystąpień trzeba zaliczyć tzw. Republikę Tarnobrzeską, przejęcie Zamościa przez komunistów (28–29 grudnia 1918) i przede wszystkim Zagłębie Dąbrowskie. Tam sytuacja była najtrudniejsza, o czym wcześniej już wspomniano. Władze były dobrze wprowadzone w działalność komunistyczną. Na szczególną uwagę zasługuje działalność ministra Wojciechowskiego, który rewolucję w Rosji widział na własne oczy i wiedział, czym jest komunizm. Dla uspokojenia

²¹ *W sprawach partyjnych. Druga Konferencja KPRP*, s. 5; Z. Zaporowski, 1997, s. 15–16.

²² S. Wojciechowski, 2017, s. 48–49; J. Ławnik, 1979, s. 124.

sytuacji władze podjęły kroki stabilizujące sytuację społeczną. Do pierwszego rodzaju działań należało ustawodawstwo socjalne, o czym wcześniej wspomniano. W dużej mierze odbierało to komunistom możliwość występowania w imieniu robotników, *ergo* – wykorzystywania ich położenia materialnego i ogólnej biedy. *Platforma polityczna* I Zjazdu KPRP w połączeniu z wrogimi poczynaniami Rosji Sowieckiej (5 stycznia 1919 r. bolszewicy opanowali Wilno) nie pozostawiała złudzeń co do ich roli. Władze administracyjne zdawały sobie sprawę z powagi sytuacji. Jednym z priorytetowych zadań rządu było utrzymanie bezpieczeństwa w kraju. W tym celu przyjęto dwie drogi postępowania: prawną i administracyjną. Co interesujące – nie wydano żadnego rozporządzenia prawnego delegalizującego KPRP, ani w pierwszym półroczu jej działalności, a ani w ogóle w całym okresie jej istnienia. Powodowało to pewne perturbacje prawne w późniejszych procesach komunistów. Ich działalność można tak przedstawić: partia powstała i istniała legalnie, nie była zdelegalizowana, tymczasem przynależność do niej była karana. To bardzo interesujące zagadnienie. 2 stycznia 1919 r. rząd wydał dekret o zasadach wprowadzenia stanu wyjątkowego i sądów doraźnych oraz dekret o użyciu wojska w wyjątkowych wypadkach. Na podstawie tych dekretów wprowadzono stan wyjątkowy 6 stycznia 1919 r. w Warszawie i Zagłębiu Dąbrowskim, a 1 kwietnia na obszarze całego b. Królestwa.

Wprowadzenie dekretu o stanie wyjątkowym umożliwiło pierwsze masowe uderzenie w KPRP 18–19 stycznia 1919 r. Przeprowadzono rewizje w lokalach związków zawodowych, instytucjach kulturalno-oświatowych. Zawieszeniu uległ „Sztandar Socjalizmu”. Aresztowano 92 osoby, ale komuniści byli dobrze przygotowani do tego rodzaju akcji: cały kierowniczy aktyw ukrył się, nie uwięziono żadnego członka Komitetu Centralnego ani Centralnej Redakcji, a ujęto tylko działaczy niższego szczebla. Natychmiastowa interwencja delegacji warszawskiej RDR u ministra Wojciechowskiego zakończyła się obietnicą, że każdy przypadek aresztowania zostanie rozpatrzony indywidualnie. Aresztowania działaczy komunistycznych na dużą skalę miały miejsce 6/7 czerwca 1919 r. Stan wyjątkowy umożliwił także likwidację zagłębiowskiej RDR, co ostatecznie nastąpiło 20 lipca 1919 r.

Represje ograniczyły legalną działalność KPRP, ale jej nie powstrzymały²³. Ilustracją mogą być losy centralnego organu partyjnego. Natychmiast po jego zawieszeniu komuniści, wykorzystując mechanizmy demokratyczne, powoływali następne pismo. I tak „Sztandar Socjalizmu” ukazywał się w okresie grudzień 1918 – styczeń 1919; „Przełom” luty-marzec 1919; „Nowiny Krajowe i Zagraniczne” maj-czerwiec 1919. Potem nastąpiła dłuższa przerwa. Niezależnie od nich ukazywały się w poszczególnych regionach kraju inne legalne periodyki. Komuniści byli także aktywni na płaszczyźnie związkowej, gdzie skutecznie rywalizowali z PPS. 10–11 maja 1919 r. w Warszawie odbył się zjazd spółdzielni robotniczych i utworzono Związek Robotniczych Stowarzyszeń Spółdzielczych. Niemniej jednak możliwości legalnej działalności kurczyły się

²³ Szerzej por. J. Ławnik, 1979, 71–78.

wraz z zamierającą działalnością RDR. Bo to one stwarzały taką płaszczyznę i możliwości. Tymczasem komuniści niewiele mieli do zaoferowania społeczeństwu odradzającej się Polski. Program przyjęty na I Zjeździe i uwidoczniiony w *Platformie politycznej* nie uwzględniał podstawowych aspiracji społeczeństwa polskiego, rozbudzonych w wyniku odrodzenia państwowości. Pragnęli powtórzyć wzorce sowieckie i dlatego nie mówili o niepodległości, granicach, problemach wsi. Wyszunęli natomiast koncepcje RDR, co przejściowo okazało się dość nośnym posunięciem. Kiedy jednak przystąpili do bezwzględnej negacji instytucji państwa i programu rządów, to wywołało kontrakcję władz administracyjnych. W rezultacie komuniści zeszli do podziemia. W następnych latach, niemal przez cały okres istnienia partii, próbowali działalności legalnej, wykorzystując mechanizmy i instytucje demokratyczne. Jednakże nie czynili tego pod szyldem KPRP/KPP jak w pierwszym półroczu swojej działalności, tylko pod innymi nazwami.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Archiwum Duracza, Sprawa Tomasza Dąbala 21 IV 1922–25 I 1923, t. II, sygn. 105/105.

Sprawozdanie stenograficzne z 14 posiedzenia Sejmu Ustawodawczego, 14 III 1919, ł. 764–768; z 17 pos., 21 III 1919 r., ł. 919–935.

Źródła drukowane

[Red.] 1920, *Konferencja Komunistycznej Partii Polski. Pierwsza*, b.m.w.

Piłsudski J., 1937, *Pisma zbiorowe*, t. V, Warszawa.

Rataj M., 1965, *Pamiętniki 1918–1927*, Warszawa.

Składkowski F. S., 1988, *Strzępy meldunków*, Warszawa.

Sprawozdanie ze Zjazdu Organizacyjnego Komunistycznej Partii Robotniczej Polski (Zjednoczonych SDKPiL i Lewicy PPS), Warszawa 1919, <https://libcom.org/library/platforma-polityczna-komunistycznej-partii-robotniczej-polski1918> [dostęp: 1.03.2018].

[Red.], 1921, *W sprawach partyjnych. Druga Konferencja KPRP*, Warszawa.

Walecki H., 1967, *O taktyce i stosunku do parlamentaryzmu*, [w:] idem, *Wybór pism*, t. 2, 1918–1937, Warszawa, s. 13–39.

Wojciechowski S., 2017, *Moje wspomnienia*, cz. II, wstęp i oprac. J. Łazor, Warszawa.

Opracowania

Ajnenkiel A., 1989, *Historia Sejmu Polskiego*, t. II, cz. II, Warszawa.

Bach J., 1932, *Zarys historyczny i obecna działalność Komunistycznej Partii Polski*, „Biuletyn Instytutu Naukowego Badania Komunizmu”, 3, s. 5–13.

Broniewski W., 1967, *Wiersze i poematy*, Warszawa.

- Cimek H., Kieszczyński L., 1984, *Komunistyczna Partia Polski 1918–1938*, Warszawa.
- Gaul J., 2019, „Upojenie wolnością” i społeczne oraz gospodarcze uwarunkowania odbudowy państwa polskiego w okresie rządów Naczelnika Państwa Józefa Piłsudskiego 1918–1922, *„Dzieje Najnowsze”*, 1, s. 31–43.
- Kochański A., Rawski T., Szczygielski Z., 1978, *100 lat polskiego ruchu robotniczego: kronika wydarzeń*, 1978, Warszawa.
- Ławnik J., 1979, *Represje policyjne wobec ruchu robotniczego 1918–1939*, Warszawa.
- Reguła J. A., 1934, *Historia Komunistycznej Partii Polski w świetle faktów i dokumentów*, Warszawa.
- Sacewicz K., 2015, *Antykomunistyczne inicjatywy parlamentarne Związku Ludowo-Narodowego (1919–1927) (Zarys problemu)*, [w:] *Komuniści w II Rzeczypospolitej: ludzie-struktury-działalność*, pod red. M. Bukały i M. Krzysztofińskiego, Rzeszów, s. 523–543.
- Trembicka K., 2014, *Środowisko komunistów wobec odzyskania niepodległości przez Polskę i wojny polsko-bolszewickiej*, [w:] *Komuniści w międzywojennej Warszawie*, pod red. E. Kowalczyk, Warszawa, s. 43–64.
- Zaporowski Z., 1997, *Działalność Komunistycznej Frakcji Poselskiej w latach 1921–1935*, Lublin.